Samvid Multidisciplinary Research Journ
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

ભારતમાં વિવિધતામાં એકતા

ડૉ.શીતલબેન ડી.પરમાર

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર

રેવાબા સાર્વજનિક એજ્યુકેશન કૉલેજ (બી.એડ્.,એમ.એડ્) મેહસાણા

સારાંશ (Abstract)

ભારત વિશ્વના સૌથી વૈવિધ્યસભર દેશોમાંનો એક છે, જ્યાં અનેક ધર્મો, સંપ્રદાયો, ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિઓ સહઅસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ સંશોધન પત્રમાં ભારતના વિવિધ ધર્મો વચ્ચે રહેલી એકતાની ભાવનાનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે. વિવિધ ધર્મોની તત્ત્વજ્ઞાનિક માન્યતાઓ, સામાજિક મૂલ્યો અને પરસ્પર સહિષ્ણુતાના તત્વો કેવી રીતે "વિવિધતામાં એકતા"ના સિદ્ધાંતને મજબૂત બનાવે છે તે અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

મુખ્ય શબ્દો: વિવિધતા, એકતા, ધર્મ, સહિષ્ણુતા, ભારતીય સંસ્કૃતિ

1. પરિચય

"વિવિધતામાં એકતા" ભારતની ઓળખ છે. અહીં હિંદુ, મુસ્લિમ, ખ્રિસ્તી, સીખ, બૌદ્ધ, જૈન, પારસી સહિત અનેક ધર્મોના અનુયાયીઓ સાથે રહે છે. ધર્મો અલગ હોવા છતાં માનવતા, પ્રેમ, કરુણા અને શાંતિ જેવા મૂલ્યો તમામ ધર્મોમાં સમાન છે. આ સંશોધનનો હેતુ વિવિધ ધર્મોમાં રહેલી સમાનતાઓ અને પરસ્પર સહઅસ્તિત્વને સમજાવવાનો છે.

2. વિવિધ ધર્મોની સંક્ષિપ્ત ઓળખ

2.1 હિંદુ ધર્મ

હિંદુ ધર્મ પ્રાચીનતમ ધર્મોમાંનો એક છે. કર્મ, ધર્મ, મોક્ષ અને પુનર્જન્મ તેની મુખ્ય માન્યતાઓ છે. સર્વ ધર્મ સમભાવની ભાવના હિંદુ દર્શનમાં જોવા મળે છે.

Samvid Multidisciplinary Research Journ
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

મુખ્ય તત્વો:

ધર્મ – નૈતિક કર્તવ્ય અને જીવન માર્ગ

કર્મ – કર્મ અનુસાર ફળ મળે છે એવી માન્યતા

સંસાર (પુનર્જન્મ) – આત્માનું વારંવાર જન્મ લેવું

મોક્ષ – જન્મ-મરણના ચક્રથી મુક્તિ

મુખ્ય ગ્રંથો:

વેદ (ઋગ્વેદ, યજુરવેદ, સામવેદ, અથર્વવેદ)

ઉપનિષદો

ભગવદ્ગીતા

રામાયણ અને મહાભારત

મુખ્ય દેવતાઓ:

બ્રહ્મા (સૃષ્ટિકર્તા)

વિષ્ણુ (પાલનકર્તા)

શિવ (વિનાશકર્તા/પરિવર્તક)

લક્ષ્મી, સરસ્વતી, પાર્વતી, દુર્ગા, ગણેશ વગેરે

મુખ્ય તહેવારો:

દિવાળી, હોળી, નવરાત્રી, જન્માષ્ટમી, મહાશિવરાત્રી, રામ નવમી વગેરે

જીવનના ચાર આશ્રમ:

1. બ્રહ્મચર્ય
2. ગૃહસ્થ
3. વાનપ્રસ્થ
4. સંન્યાસ

2.2 ઇસ્લામ ધર્મ

Samvid Multidisciplinary Research Journ
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

ઇસ્લામ ધર્મ એકેશ્વરવાદ પર આધારિત છે. શાંતિ, ભાઈચારો, સમાનતા અને દાન (ઝકાત) તેના મુખ્ય સિદ્ધાંતો છે.

ઇસ્લામ શું છે?

ઇસ્લામ એક એકેશ્વરીય ધર્મ છે. તેમાં એક જ ઈશ્વર — અલ્લાહ — પર વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે.

પયગંબર કોણ?

ઇસ્લામમાં અંતિમ પયગંબર હઝરત મુહંમદ (સલ્લલ્લાહુ અલૈહિ વસલ્લમ) છે.

પવિત્ર ગ્રંથ

ઇસ્લામનો પવિત્ર ગ્રંથ કુરઆન શરીફ છે, જે અલ્લાહનો સંદેશ છે.

ઇસ્લામના પાંચ સ્તંભ

ઇસ્લામના આધારસ્તંભોને "પાંચ સ્તંભ" કહેવામાં આવે છે:

1. **શહાદત** – અલ્લાહ એક છે અને મુહંમદ તેના પયગંબર છે તે માનેવું.
2. **નમાઝ** – રોજ 5 વખત પ્રાર્થના કરવી.
3. **ઝકાત** – ગરીબોને મદદરૂપ થવા દાન આપવું.
4. **રોઝા** (રમઝાન) – રમઝાન મહિનામાં ઉપવાસ રાખવો.
5. **હજ** – શક્તિ હોય તો જીવનમાં એક વાર મક્કાની યાત્રા કરવી.

ઇસ્લામમાં શું મહત્વનું છે?

સત્ય બોલવું

માતા-પિતાનો આદર

ગરીબ, દુર્બળ અને પડોશીઓ સાથે સારા વર્તન

ન્યાય, શાંતિ અને દયા

ઇસ્લામ શાંતિનો ધર્મ

"ઇસ્લામ" શબ્દનો અર્થ છે શાંતિ અને સમર્પણ — અલ્લાહની ઈચ્છા મુજબ જીવન જીવવું

2.3 ખ્રિસ્તી ધર્મ

ખ્રિસ્તી ધર્મ પ્રેમ, ક્ષમા અને સેવા પર ભાર મૂકે છે

1. **સ્થાપક**: ખ્રિસ્તી ધર્મનું મૂળ યેશુ ખ્રિસ્તના જીવન અને ઉપદેશોમાં છે.

2. **પવિત્ર ગ્રંથ**: બાઇબલ – જેમાં જૂનો કરાર (Old Testament) અને નવો કરાર (New Testament) સામેલ છે.

3. **મુખ્ય સિદ્ધાંત**: ઈશ્વર એક છે, યેશુ ઈશ્વરના પુત્ર છે અને માનવજાતના ઉદ્ધાર માટે આવ્યા.

4. **પ્રેમ અને ક્ષમા**: ખ્રિસ્તી ધર્મ પ્રેમ, કરુણા, ક્ષમા અને સેવા પર ભાર મૂકે છે.

5. **પ્રાર્થના અને પૂજા**: ચર્ચમાં પ્રાર્થના, ભજન અને ઉપદેશ દ્વારા પૂજા થાય છે.

6. **મુખ્ય તહેવારો**: ક્રિસમસ (યેશુનો જન્મ) અને ઈસ્ટર (યેશુનું પુનરુત્થાન).

7. **નૈતિક મૂલ્યો**: સત્ય, ન્યાય, વિનમ્રતા અને પરોપકાર.

2.4 બૌદ્ધ ધર્મ

બૌદ્ધ ધર્મ ભારતમાંથી ઉદ્ભવેલો એક પ્રાચીન ધર્મ છે, જેના સ્થાપક ગૌતમ બુદ્ધ (સિદ્ધાર્થ ગૌતમ) હતા. આ ધર્મ માનવ જીવનના દુઃખોના નિવારણ અને આત્મિક શાંતિ પર ભાર મૂકે છે.

૧) સ્થાપક અને સમય

સ્થાપક: ગૌતમ બુદ્ધ

સમય: ઈ.સ. પૂર્વે ૬મી સદી

જન્મસ્થળ: લુમ્બિની (આજનું નેપાળ)

૨) મુખ્ય તત્ત્વો (ચાર આર્ય સત્ય)

દુઃખ સત્ય – જીવન દુઃખમય છે

દુઃખ સમુદય સત્ય – દુઃખનું કારણ તૃષ્ણા છે

દુઃખ નિરોધ સત્ય – તૃષ્ણાનો અંત આવે તો દુઃખનો અંત આવે

દુઃખ નિરોધ માર્ગ સત્ય – દુઃખ નિવારણ માટે માર્ગ છે

૩) અષ્ટાંગિક માર્ગ

સમ્યક દૃષ્ટિ

સમ્યક સંકલ્પ

સમ્યક વાણી

સમ્યક કર્માંત

સમ્યક આજીવિકા

સમ્યક પ્રયત્ન

સમ્યક સ્મૃતિ

સમ્યક સમાધિ

૪) કર્મ અને પુનર્જન્મ

બૌદ્ધ ધર્મ અનુસાર કર્મના આધારે પુનર્જન્મ થાય છે. સારા કર્મો સુખ આપે છે અને ખરાબ કર્મો દુઃખ આપે છે.

Samvid Multidisciplinary Research Journ
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

૫) ઈશ્વર વિષે માન્યતા

બૌદ્ધ ધર્મમાં સર્વશક્તિમાન ઈશ્વરની ઉપાસના કરતાં આત્મશુદ્ધિ, ધ્યાન અને નૈતિક જીવન પર વધુ ભાર છે.

૬) મુખ્ય સંપ્રદાયો

હીનયાન (થેરવાદ)

મહાયાન

વજ્રયાન

૭) પ્રતીકો

ધર્મચક્ર

કમળ

બુદ્ધ પ્રતિમા

૮) મુખ્ય ગ્રંથ

ત્રિપિટક (વિનય પિટક, સુત્ત પિટક, અભિધમ્મ પિટક)

2.5 શીખ ધર્મ

શીખ ધર્મ એક એકેશ્વરવાદી ધર્મ છે, જેની સ્થાપના ગુરૂ નાનક દેવજીએ ઈ.સ. ૧૫મી સદીમાં ભારતમાં કરી.

સ્થાપક: ગુરૂ નાનક દેવજી

સ્થાપન સમય: ઈ.સ. ૧૫મી સદી

પવિત્ર ગ્રંથ: ગુરૂ ગ્રંથ સાહિબ

મુખ્ય સિદ્ધાંતો:

એક ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ

સત્ય, સેવા અને સમાનતા પર ભાર

જાતિભેદ અને આડંબરનો વિરોધ

પરિશ્રમથી કમાવું (કિરત કરણી), નામ સ્મરણ અને વંદ છકણા

દસ ગુરૂઓ:

શીખ ધર્મમાં કુલ દસ ગુરૂઓ થયા. દસમા ગુરૂ ગુરૂ ગોબિંદ સિંહજીએ ખાલસા પંથની સ્થાપના કરી.

પાંચ કકાર (૫ K):

કેશ

કંગા

કરા

કચ્છા

કૃપાણ

પૂજા સ્થળ: **ગુરુદ્વારા**

શીખ ધર્મ માનવતા, ભાઈચારો અને નિર્ભય જીવન જીવવાનો સંદેશ આપે છે.

જૈન ધર્મ – સંક્ષિપ્ત નોંધ

જૈન ધર્મ ભારતનો એક પ્રાચીન ધર્મ છે, જે અહિંસા, સત્ય અને ત્યાગ પર આધારિત છે.

સ્થાપક: પરંપરાગત માન્યતા મુજબ જૈન ધર્મના ૨૪મા તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર (વર્ધમાન)

સમય: ઈ.સ. પૂર્વે ૬મી સદી

Samvid Multidisciplinary Research Journ
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

જન્મસ્થળ (મહાવીર): કુંડલપુર (વૈશાલી નજીક)

મુખ્ય સિદ્ધાંતો

અહિંસા (અહિંસા પરમો ધર્મ:)

સત્ય

અસ્તેય (ચોરી ન કરવી)

બ્રહ્મચર્ય

અપરિગ્રહ (સંગ્રહ ન કરવો)

ત્રિરત્ન

સમ્યક દર્શન

સમ્યક જ્ઞાન

સમ્યક આચરણ

ઈશ્વર વિષે માન્યતા

જૈન ધર્મમાં સર્જનહાર ઈશ્વર નથી; આત્માની શુદ્ધિ અને કર્મબંધનથી મુક્તિ પર ભાર છે.

કર્મ અને મોક્ષ

કર્મોના બંધનથી આત્મા બંધાય છે. તપસ્યા અને સંયમ દ્વારા કર્મ નાશ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

મુખ્ય સંપ્રદાયો

શ્વેતાંબર

દિગંબર

પવિત્ર ગ્રંથ

આગમ સૂત્રો

Samvid Multidisciplinary Research Journal
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

જૈન ધર્મ શાંતિ, સંયમ અને કરુણાથી ભરેલું જીવન જીવવાની પ્રેરણા આપે છે.

2.6 પારસી ધર્મ

પારસી ધર્મ વિશ્વના સૌથી પ્રાચીન એકેશ્વરવાદી ધર્મોમાંનો એક છે. તેની સ્થાપના મહાત્મા ઝરથુષ્ટ્ર (Zoroaster) દ્વારા થઈ હતી.

મુખ્ય માન્યતાઓ

એક દેવ: અહુરા મઝદા – સત્ય અને પ્રકાશના દેવ.

ત્રણ સિદ્ધાંત: સારા વિચાર, સારા શબ્દ, સારા કર્મ.

સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે સંઘર્ષ: સત્ય (આશા) અને અસત્ય (દ્રુજ) વચ્ચે સતત સંઘર્ષ માનવામાં આવે છે.

અગ્નિનું મહત્વ

અગ્નિ પવિત્રતા અને સત્યનું પ્રતિક છે. અગ્નિ મંદિર (Fire Temple) પારસીઓ માટે વિશેષ પવિત્ર સ્થળ છે.

પવિત્ર ગ્રંથ

અવેસ્તા – પારસી ધર્મનો મુખ્ય ગ્રંથ છે.

પારસી સમાજ

ભારતમાં પારસી લોકો મુખ્યત્વે ગુજરાત અને મુંબઈમાં વસે છે. તેઓ વેપાર, શિક્ષણ અને દાનમાં આગળ છે.

અંતિમ સંસ્કાર

પરંપરાગત રીતે મૃતદેહને "ટાવર ઓફ સાયલેન્સ" (દાખમા) પર રાખવામાં આવે છે, જ્યાં કુદરતના તત્વો દ્વારા તેનો નાશ થાય છે.

નિષ્કર્ષ :

ભારતની વિવિધતાએ તેની તાકાત છે .અને આ એકતા જ તેને વિશ્વમાં અનોખું સ્થાન આપે છે .